

ENDOCRINOLOGIA I AMICS. EN HOMENATGE I MEMÒRIA DE JOSÉ SÁEZ (1934-2003)

JAUME REVENTÓS

Unitat de Recerca Biomèdica, Institut de Recerca de l'Hospital Universitari Vall d'Hebron.

Adreça per a la correspondència: Jaume Reventós. Unitat de Recerca Biomèdica, Institut de Recerca de l'Hospital Universitari Vall d'Hebron.

Pg. de la Vall d'Hebron, 119-129. 08035 Barcelona. Adreça electrònica: jreventos@ir.vhebron.net.

Quan vaig encetar professionalment el que era la meua vocació de recerca, vaig entrar en contacte amb l'endocrinologia. Aquesta és una especialitat mèdica encara força general, ja que es basa en una àmplia vinculació funcional entre tots els teixits, òrgans i sistemes de l'organisme i les hormones a causa de la ubiqüitat de les funcions d'aquestes.

Després de la meua formació de metge resident en bioquímica a l'Hospital Infantil Vall d'Hebron, vaig anar a Lió, França, al laboratori del José Sáez, per fer la meua tesi doctoral en l'àmbit de la biologia cel·lular. En concret, i utilitzant un model de cocultiu de cèl·lules testiculars porcines, vàrem posar en evidència les interaccions entre les cèl·lules de Leydig i les de Sertoli. De fet, aquest era un dels múltiples projectes de recerca bàsica que el José duia a terme en el seu laboratori en les àrees de la regulació i diferenciació de les cèl·lules esteroidegèniques.

Havia conegut el José uns mesos abans, en l'ocasió d'una de les seves sovintejadades visites a Barcelona. A Lió vaig trobar-me, i posteriorment conèixer millor, un castellà originari de la província de Burgos, d'aparença adusta i sòbria i que feia, com a primera impressió, poques concessions a la broma i a la distensió.

Format com a metge i posteriorment especialitzat en pediatria i endocrinologia a Madrid, el José s'havia desplaçat a Lió, uns quants anys abans, per completar la seva formació en endocrinologia pediàtrica i també, ja en aquell moment, en recerca bàsica dins del mateix àmbit. En pocs anys més, i després d'una estada postdoctoral als Estats Units, fou contractat com investigador per l'INSERM, i arribà successivament fins a la màxima categoria entre els directors de recerca («directeur de classe exceptionnelle») de l'esmentat institut de recerca francès. La seva ment brillant, unida a una intensa dedicació a la recerca i capacitat de treball, varen resultar en contribucions de gran importància en el camp de l'endocrinologia, la reproducció i la diferenciació cel·lular. Nogensmenys, i basant-se sempre en aquesta recerca fonamental, el José no perdia mai de vista la perspectiva i sentit que totes les seves troballes poguessin tenir en la pràctica clínica, tota vegada que la seva formació inicial ho fou en medicina.

En l'ocasió d'haver de contractar un director de recerca per a l'Institut de Recerca de l'Hospital Universitari Vall d'Hebron, i a instàncies del director que hi havia en aquell moment a l'hospital, vaig contactar el José per

conèixer quin interès podria tenir en ocupar aquell càrrec. El vaig trobar un diumenge, aïllat a la seva casa del Beaujolais, treballant en un capítol de revisió sobre la cèl·lula de Leydig. Li vaig anar explicant quin era el perfil de la persona que buscàvem per ocupar un càrrec d'aquelles característiques i vaig anar percebent com progressivament s'interessava més i més pel què li deia. Ell, com a metge, investigador i professional dedicat des de molts anys a la recerca, va veure ràpidament el repte que aquell càrrec representava i això li atreia molt. Lluny de pensar que, essent a prop del final de la seva carrera professional, el millor era no emprendre reptes complicats d'aquella dimensió, el José en feu la lectura oposada i la magnitud del repte es convertí en un potent atractiu.

Les accions preses pel José com a director de recerca varen significar la definitiva consolidació del nou Institut de Recerca en un veritable centre professional de recerca biomèdica en un context hospitalari. L'Hospital Universitari Vall d'Hebron va emprendre un camí clarament en potent progressió, i va aconseguir molts recursos que varen permetre la remodelació dels edificis de recerca, la incorporació d'un nombre important de nous investigadors, el reconeixement per part dels organismes de recerca nacionals, estatals i europeus i, el que és més important, la considerable millora de la seva recerca tant en l'àmbit més bàsic com en el translacional.

L'èxit d'aquells anys es degué sobre tot a la gran capacitat de fer recerca de qualitat de tots els investigadors (bàsics i clínics) de l'Hospital de la Vall d'Hebron. Aquesta, no gensmenys, fou ben canalitzada pel director, atesa la seva sòlida formació com a científic, investigador i director de recerca adquirida durant molt anys. No voldria estendre'm més, ja que queda prou clar el que vull dir. Sí que és important esmentar, però, la gran feina feta des de la seva intensa dedicació però sempre amb autocrítica i humilitat. Un dels darrers grans científics de tots els temps deia que no es podia ser un

bon científic si no s'era humil. Deia quelcom així: «nosaltres, com a científics, només podem fer una petita o mínima contribució a la ciència. En el millor dels casos, serem capços de comprendre'n una altre petita porció. Però el que queda, continua essent immens». La ciència és massa extraordinària, gran, complexa, delicada, bonica, difícil, i no pot ser contemplada des de l'arrogància ni la prepotència. El José també ens va donar un exemple d'aquesta humilitat necessària per a ser un bon científic.

La seva estada a Catalunya, encara que a temps parcial, li va permetre conèixer bé el nostre país, i, amb tota seguretat, canviar algunes de les idees que tenia sobre els catalans. Recordo encara com de diferents eren les nostres discussions a principis dels vuitanta, quan ens vàrem conèixer, i vivia allunyat d'aquí. A mitjan 2003, en l'ocasió de la visita a Vall d'Hebron del doctor Pierre Corvol, director científic de l'INSERM, i davant de la pregunta que el doctor Corvol em va fer a propòsit de les ambicions dels catalans en relació als nostres desigs de més autonomia i autogovern, el José prengué la paraula i esmentà amb precisió i claredat totes les reivindicacions que els catalans tenim pendants. Podria dir que aquest castellà/francès havia entès molt bé Catalunya, quines eren les legítimes ambicions que tenim com a Nació, combregat amb el tarannà català que recull serietat, ambició, respecte, intimitat, seny, treball, identitat, etc.

En un dissabte de tardor de l'any 2003, en concret el dia 29 de novembre, l'equip directiu de l'Hospital Vall d'Hebron mantenia una reunió de treball en el Parador d'Aiguablava. Poc abans de començar les sessions, un malaurat accident aturava la vida del José Sáez.

En ocasió de l'acte d'acomiadament pel José que vam celebrar al nostre hospital, li vaig dedicar un poema de Miquel Martí i Pol, titulat «Solstici», i que vull incloure també aquí perquè reflecteix en gran mesura la seva forma d'actuar i d'entendre la professió, la recerca, les relacions humanes, la vida, etc. Diu així:

Reconduïm-la a poc a poc, la vida,
 a poc a poc i amb molta confiança
 no pas pels vells topants ni per dreceres
 grandiloqüents, sinó pel discretíssim
 camí del fer i desfer de cada dia.
 Reconduïm-la amb dubtes i projectes,
 i amb turpituds, anhels i defallences;
 humanament, entre brogit i angoixes,
 pel gorg dels anys que ens correspon de viure.
 En solitud, però no solitaris,
 reconduïm la vida, amb la certesa
 que cap esforç no cau en terra eixorca.
 Dia vindrà que algú beurà a mans plenes
 l'aigua de llum que brolli de les pedres
 d'aquest temps nou que ara esculpin nosaltres.*

L'endocrinologia és una especialitat mèdica, tant en clínica com en investigació, realment apassionant. És també l'especialitat que ha desenvolupat més aviat una recerca bàsica d'alt nivell vinculant la bioquímica, la biologia cel·lular i la molecular en projectes, en molts casos, de caire translacional o amb una orientació envers l'aplicació clínica. També és una passió compartir la nostra vida amb els amics i éssers estimats. L'una m'ha portat als altres, i, a tots els altres ens ha vinculat i unit, i ens seguirà unint arreu del món, la recerca en aquesta especialitat biomèdica. Aquest llibre vol reunir ambdues passions, i també testimoniar al nostre desaparegut amic José l'admiració, estima, confiança i amistat que els participants li hem professat.

La Societat Catalana de Biologia (SCB), seguint la seva política de publicacions dels darrers anys, ha escollit l'àrea temàtica de l'endocrinologia per al seu proper volum de *Treballs*, i m'ha confiat la seva edició. És aquest un motiu de satisfacció per a mi, per la qual cosa vull agrair a la Societat, però a la vegada també un reconeixement envers l'endocrinologia i la seva importància en la biologia moderna. Aquesta especialitat ha evolucionat espectacularment i, com deia al principi, el nombre de noves molècules implicades en aquest diàleg entre cèl·lules no deixa de créixer dia rere dia. Arribar a comprendre tot això, el que passa a nivell molecular, i com es tradueix en

la patologia humana, és quelcom apassionant per als que tenim el privilegi de viure-ho de prop. La regulació de l'expressió gènica de les hormones, les funcions dels receptors de les hormones esteroidals, els càncers hormono-dependents, els nous reptes plantejats en la diabetis, les noves funcions de les hormones en endocrinologia comparada, etc., són aspectes, entre d'altres, tractats en aquest volum. És cert que és impossible arribar al fons de totes les qüestions però sí que el present volum pot servir per obrir portes en els diferents àmbits als desitjosos de saber-ne més de cada tema concret.

Com deia, l'endocrinologia, o disciplina biomèdica que estudia les funcions de les hormones i dels factors de creixement en els organismes, es fonamenta en els senyals generats per les interaccions entre les hormones i llurs receptors. Aquestes són d'una gran precisió o especificitat, ja que cada hormona té el seu receptor que només s'uneix a aquesta i no a les altres. Aquest és un dels fonaments que permet que tantes hormones i factors de creixement circulin en promiscuïtat en els fluids biològics, principalment a la sang, i tots puguin fer les seves funcions, trobar els seus receptors i no molestar-se entre si, és a dir, fer les seves tasques encomanades tot deixant que els altres facin les que els corresponen.

L'any 1985, tot començant la meva formació postdoctoral a la Universitat Rockefeller de Nova York, vaig conèixer l'escultor Enric Pladevall, que era en aquell moment, com jo, becari Fulbright en aquella ciutat. L'Enric va estar sempre molt interessat en el que jo feia i em preguntava moltes coses de biologia que, segons deia ell mateix, l'inspiraven per a pensar les seves escultures. L'Enric Pladevall és avui un escultor ben conegut que, recentment, ha inaugurat a l'Empordà la seva casa-museu, l'Olivar, on reuneix ja unes quantes de les seves escultures. Algunes d'aquestes illustren amb precisió el que podrien ser les esmentades interaccions específiques entre dues molècules que es busquen entre moltes d'altres,

es troben perquè s'identifiquen, i, finalment, s'uneixen amb força perquè l'una està feta per l'altra i a l'inrevés. La il·lustració de la sobrecoberta, que es diu Tità Cromlech, vol recordar aquesta unió específica entre les hormones i llurs receptors.

Finalment, vull agrair a totes les persones que han fet possible l'aparició d'aquest volum. En primer lloc, a tots els autors que han contribuït amb els seus articles a la compilació d'aquest treball; al vocal de publicacions de la SCB, en Francesc Piferrer, per la seva abnegada entrega a la tasca encomanada tot anant-me al darrera per fer-me complir els terminis de lliurament, així com haver fet que les nostres publicacions hagin anat adquirint un rigor i nivell envejables. També a tots els membres de la comissió de publicacions de la SCB; al Ricard Roca, vocal de lexicografia de la SCB, per la seva feina de composició del volum; a la Lisa Piccione, col·laboradora fidel de l'altre costat de l'Atlàntic, per les seves correccions dels manuscrits en anglès; a la Laura Casado per la seva dedicació a les tasques diverses de preparació del llibre; a les estimades secretàries administratives de la SCB, la Mariàngels Gallego i la Maria Teresa Sánchez, per aguantar-me i per fer tot el que fan i molt més

i, també, a tots els amics del José que volien contribuir amb un capítol en aquest llibre d'homenatge però que, per qüestions d'espai o d'agenda, no ho han pogut fer. També als meus amics Miquel Martí i Pol, que ens deixà pocs dies abans que el José, per ensenyar-nos tantes coses amb les seves poesies, i a l'Enric Pladevall per haver-me cedit la fotografia de la sobrecoberta. Finalment, a la Simone Sáez, per la seva ajuda en contactar i reunir a molts dels amics del José, per les estones que hem compartit i seguirem compartint tot parlant de la vida i del que ens uneix, o senzillament, per la seva amistat.

Aquell dissabte de novembre, a Aiguablava, va perdre la vida una persona jove, amb unes immenses ganes de viure, que era prop de fer setanta anys. Científic íntegre, apassionat de la recerca endocrinològica, amb una ment brillant, aguda, que serà sempre recordat per la seva generositat, disponibilitat, rigor intel·lectual, i per la seva gran estimació a la vida, a la ciència i la medicina i per ser amic dels seus amics.

*«Solstici», del llibre *L'àmbit de tots els àmbits*, de Miquel Martí i Pol, Barcelona, Edicions del Mall, 1982.